

Shakespeare a bozótosban

Mielőtt elutaztam volna Oxfordból, hogy a Nyugat-Afrikában élő tivateket újból meglátogassam, egy társaságban a beszélgetés a stratfordi színházi évadra terelődött. „Maguk, amerikaiak – mondta valaki a társaságból – sokszor nehezen tudnak mit kezdeni Shakespeare-rel. Végtére is, nagyon-nagyon angol költő volt, és az ember könnyen értelmezheti félre azt, ami egyetemes érvényű, ha nem ismeri ki magát a partikuláris részletekben.”

Tiltakoztam. Úgy fogalmaztam, hogy az emberi természet a világ minden pontján ugyanaz; a nagy tragédiák emberi drámái s a szereplők késztetettsége ugyanazokra a rugókra járnak mindenütt – ámbár az előfordulhat, hogy a szokásokban mutatkozó különbségeket el kell magyarázni azoknak, akik ezzel nem lehetnek tisztában, és a fordí-

tással járó nehézségek is befolyásolhatják a történetet. Nem tudtunk dűlőre jutni, melyikünknek is van igaza. Beszélgetésünk végeztével vitapartnerem a *Hamlet* egy példányát nyomta kezembe azzal, hogy az afrikai bozótosban, ahol majd tanyázni fogok, tanulmányozzam sokat. Mint mondta, azt reméli, hogy a tanulmányozás segít majd abban, hogy lelkem képes legyen fölülemelkedni környezetem földhözragadottságán, s tán még az is megtörténhet, hogy – kellő hosszan meditálva a szöveg fölött – olyan kegyelmi állapotba kerülök, mely hozzásegít a korrekt értelmezéshez.

Másodjára voltam most már terpmunkán ennél az afrikai törzsnél, és úgy gondoltam, tökéletesen kész (és képes) vagyok arra, hogy földjük egy meglehetősen távoli, még gyalogosan is csak nehezen megközelíthető zugában töltsék hosszabb időt. Végül egy igen értelmes öregember birtokán ütöttem tanyát. Gazdám

„Shakespeare in the Bush”, *Natural History*, 1966, szeptember–október.

házanépébe vagy 140 ember tartozott. Mind közeli rokonai voltak, illetve hozzájuk tartozó feleségek és gyerekek. Mint a környéken élő többi öregember, az én házigazdám is olyan szertartások rendezésével töltötte ideje nagy részét, amelyekhez hasonlókkal a tivek lakta terület jobban megközelíthető vidékein manapság már csak ritkán lehet találkozni. Egészen el voltam ragadtatva. A nemsókára esedékes aratástól (melyre közvetlenül az előtt kerül sor, hogy az esős évszak beköszönésével a mocsaras részeket elöntené a víz) egészen addig, amíg a víz le nem vonul, s a termőföldet újra művelhetővé nem teszik, háromhónapnyi szabad időm adódik kényszerű elszigeteltségben. Így hát – gondoltam én – most lesz idejük bőven szertartásokat rendezni, s azok mibenlétét elmagyarázni nekem.

Hát, nagyon csalódnom kellett. A legtöbb szertartás a közeli birtokon élő idősök jelenlétét igényelte volna. Amikor a víz elöntötte a mocsaras részeket, ezek az öregek egyre nehezebben tudtak volna csak egyik tanyáról eljutni egy másikba, így hát a szertartások rendezésével egyre inkább fölhagytak. Az esőzés erősödésével egyre inkább fölhagytak mindenféle tevékenységgel – egyet kivéve. A nők sört főztek, kukoricából és kölesből. A férfiak, a nők és a gyerekek ott ücsörögtek a dombocskáikon, és sört ittak.

Az ivást már hajnalban elkezdték. A délelőtt közepére már mindenki énekelt, táncolt és a dobot verte. Amikor zuhogott, az embereknek bent kellett ücsörögniük a kunyhójukban, fedél alatt. Ott ittak és énekeltek, vagy ittak és történeteket meséltek. Annyi biztos, hogy még mielőtt dél lett volna, vagy csatlakoznom kellett a „bulizókhoz”, vagy vissza kellett vonulnom a kunyhóba a könyveim közé. „Az ember nem foglalkozik komoly dolgokkal, ha sör is van. Üljön közénk és igyon velünk.” Mivel nem volt annyi „tehetségem” a sűrű bennszülött sörhöz, mint nekik, egyre több és több időt töltöttem a *Hamlet*emmel. Még a második hónapom vége előtt megszállt a bizonyosság: a *Hamlet*nek egyetlen felfogása lehet csak helyes, ez az egy pedig mindenütt érvényesnek kell bizonyuljon.

Annak reményében, hogy a sörivászat elkezdése előtt lehetőség nyílik egy kis értelmes beszélgetésre, minden reggel fölkerestem öreg házigazdámot azon a helyen, ahol fogadni szokta az embereit – kör alakban levert cölöpök, rajtuk fedett tető, sárfalak, hogy védve lehessünk a szélről és az esőtől. Egyik nap, amikor át küzdöttem magam az alacsony ajtónyíláson, bent találtam a „fészekalj” szinte valamennyi férfitját. Ott kuporogtak körben, rongyos ruhájukban,

padokon, deszkából tákolt alacsony ágyakon, nyugágy-féle tákolmányokon, szorosán egymás mellett ülve, füstösen égő tűzrakás melegével védve magukat az eső hidegétől. A kör közepén három vödör sör állott. Az ivászat már elkezdődött.

Az öregember szívélyesen köszöntött: „Üljön közénk és igyon!” Kezembe vettem egy sörrel teli nagy lopótököt, töltöttem belőle egy kisebb tökpohárba és felhajtottam. Azután újratöltöttem a tökpoharat és odakínáltam annak a férfinak, aki az életkor szerinti rangsorban házigazdám után következett, a lopótököt pedig egy fiatalember kezébe nyomtam, hogy adjon másoknak is sört. Itt nem szokás, hogy a fontos emberek maguk töltsenek italt maguknak.

„Na, ez így már jobb!” – mondta vendéglátóm, elismerően nézve rám, miközben kiszedett a hajamból egy beléakadt levéldarabkát. „Gyakrabban kéne közénk ülnie és velünk iddógalnia. Az emberek, akikre bízom magát, azt mesélik nekem, hogy amikor nincs itt, a kunyhójában ül és egy papírt nézeget.”

Házigazdám négyféle „papírt” ismert csak. Adóigazolást, menyasszony-váltás árjegyzéket, bírósági illeték-jegyzéket és postai levelet. A küldönc, aki a törzs főnökétől hozta számára a leveleket, emezekkel in-

kább csak azt jelezte, hogy hivatalos minőségben jött, hiszen mindig tudta, hogy mi van a levélben, és el is mondta az öregnek. Azt a kevés számú levelet, melyek azoknak érkeztek, kiknek hozzátartozójuk a kormányzatnál volt állásban, vagy valamelyik missziós állomáson dolgozott, addig őrizték, amíg csak valakinek nem akadt dolga valamelyik nagy piacon, ahol akadt levélírással, illetve -elolvasással foglalkozó szakember. Amióta itt tartózkodtam, énhozzám hozták a leveleket, hogy elolvassam őket nekik. Néhányan privátim is fölkerestek a férjhez adható lányok árjegyzékeivel, ugyan javítsam már ki a benne szereplő taksát magasabb összegre; ez ellen morális érveket fölhozni hiábavaló lett volna, mivel a rokoni kötelék elegendő biztosíték a *fair play*-re, azt pedig igen nehéz lett volna írástudatlan emberek számára elmagyarázni, milyen technikai kockázatokkal járhat az okirat-hamisítás. Nem óhajtottam, hogy azt higgyék rólam, annyira ostoba vagyok, hogy napokig kell kotlanom valami ilyesfajta papír fölött, ezért hát gyorsan elmagyaráztam: az általam forgatott „papír” az én hazám régmúltjában esett történetekről ad számot.

„Húha! – mondta házigazdám – Meséljen nekünk róluk!” Ellenkeztem, s arra hivatkoztam, hogy én nem vagyok hivatásos történetmesélő-ember. Az afrikaiaknál a mesemondás nagyon is magas szintű

szaktudást megkívánó mesterség, a szakmai elvárások magasak, a hallgatóság pedig ugyancsak kritikus – s ha elégedetlen, annak igencsak hallható módon ad kifejezést. Ellenkezésem azonban hasztalan volt. Aznap délelőtt – sörivás közben – azt követelték, meséljem el nekik valamelyik történetet. Meg is fenyegettek, ha most nem mesélek nekik, ők sem fognak soha többet mesélni nekem semmit. Házigazdám végül megígérte, hogy nem fogják megszólalni az előadásom stílusát, hiszen tudják, hogy még csak törve beszélem a nyelvüket. „De – szólalt meg valaki a legidősebbek közül – el kell, hogy magyarázd nekünk, ha valamit nem értünk, mint ahogy mi is mindig elmagyarázzuk neked mindazt, amit nem értesz a történeteinkben.” Eszembe ötlött, itt áll előttem a lehetőség, hogy bebizonyítsam: a *Hamlet* mindenhol és egyetemes érvénnyel érthető. Rábólintottam hát.

Házigazdám ellátott újabb sörrel, hogy ezzel is segítségemre legyen a történet elmondásában. Az emberek megtömték hosszú szárú fapipáikat, a tűzből parazsat kotortak ki, hogy rágyújthassanak, aztán elégedetten pőfélékelve visszauültek a helyükre, hogy meghallgassanak. A megfelelő stílusban nekiláttam a történetem előadásához. „Nem tegnap, nem is tegnapelőtt, nagyon-nagyon sok év-

vel ezelőtt, különös dolog történt. Egy éjszaka három ember állt őrt egy nagyon nagy főnök birtokának határában, amikor egyszer csak azt vették észre, hogy a korábbi nagy főnök közeledik feléjük.”

„Miért szűnt meg főnök lenni?”

„Mert meghalt” – magyaráztam. „Éppen ezért jöttek zavarba és ijedtek meg, mikor látták, hogy közeledik feléjük.”

„Lehetetlen” – szólalt meg az öregemberek egyike, továbbadva pipáját annak a férfinak, aki előzőleg félbeszakított. „Nem a meghalt főnök volt, hanem egy gonosz lidérc, akit valami varázsló küldött. Mesélj tovább.”

Kicsit zavartan folytattam. „A három ember közül az egyik »dolgokat tudó« ember volt.” (Így akartam hű maradni a mi »tanult ember« fogalmunkhoz, de az általam használt kifejezés azt jelentette nyelvükön, hogy »varázsló«. A második öregúr diadalmaskodva mérte végig az el-sőt.) „Így hát imígyen szólt a halott főnökhöz: »Mondd meg, mit kell tennünk, hogy békében nyugodhass sírod mélyén!« A halott főnök azonban nem válaszolt. Semmivé foszlott és nyoma veszett. Így a »dolgokat tudó« ember – Horatióinak hívták – azt mondta: ez a dolog a halott főnök fiára, Hamletre tartozik.”

A körben ülő emberek mindegyike erősen csóválta a fejét. „Nem volt a halott főnöknek élő férfitestvére? Vagy a fia lett őutána a főnök?”

„Nem” – válaszoltam. „Volt neki egy élő öccse, az lett az új főnök, amikor a báty meghalt.”

Az öregek helytelenítették az eseményeket. A lidércek dolga a főnökökre és a vénekre tartozik, nem pedig tejfelesszájúakra. Semmi jó nem származhat abból, ha emezek a főnököt megkerülve kezdenek intézkedni. Szó sem lehet, hogy ez a Horatio „dolgokat tudó” ember lett volna.

„De igenis az volt” – erősködtem, elhessegetve egy tyúkot a söröm mellől. „Az én hazámban az apát a fiának kell követnie. Mégis a halott főnök öccse lett az új nagy főnök. Hozzá még, egy hónappal a temetés után feleségül vette a bátyja özvegyét.”

„Helyesen cselekedett” – mondta házigazdám, sugárzó arccal. Majd a többiek felé fordult. „Látjátok, mondtam én nektek, hogy ha kicsit jobban ismernénk az európaiakat, egyből kiderülne, hogy igazából ők is olyanok, mint mi. Minálunk is az a szokás – tette hozzá számomra –, hogy a fiatalabb testvér feleségül veszi a bátyjának az özvegyét, s a továbbiakban ő lesz a bátyja gyerekeinek az apja. Ha tehát a maga nagybátyja, aki feleségül veszi a maga megözvegyült édesanyját, vér szerinti testvére az édesapjának, akkor igazi édesapjának tekintheti. Hamlet apját és nagybátyját ugyanaz a nő szülte?”

Kérdése alig-alig hatolt el a tudatomig. Hogy a *Hamlet* konfliktus-

rendszerének egyik legfontosabb elemét most éppen ki akarták dobni az ablakon, talán túlságosan is fölzaklatott, túlságosan kizökkentett az egyensúlyomból. Kicsit bizonytalanul azt válaszoltam, hogy azt hiszem, ugyanaz a nő szülte őket, de ebben nem vagyok biztos, a történet erről nem tesz említést. Házigazdám szigorúan rám szólt, hogy az ilyen genealógiai részletek nagyon is számítanak, ezért ha majd visszatérek hazámba, faggassam ki erről a véneket. Kikiabált az ajtón keresztül az egyik fiatalabb feleségének, hogy hozza be a kecskebőr iszákját.

Szentül elhatároztam, hogy amit lehet, megőrzök a konfliktuózus anyamotívumból, mély levegőt vettem, s tovább folytattam. „Hamlet nagyon elkeseredett, hogy az anyja ilyen hamar újra házasodott. Semmi nem kényszerítette arra, hogy ezt kelljen tennie, és minálunk az a szokás, hogy a megözvegyült feleség legalább két évig gyászolja az elhunytat, mielőtt újból férjhez menne.”

„Két év túlságosan sok idő” – vetette közbe a feleség, aki időközben behozta férje viharvert kecskebőr iszákját. „Ki fogja megkapálni a földet az alatt, amíg nincs férj a háznál?”

„Hamlet – válaszoltam gondolkodás nélkül – elég idős volt már ahhoz, hogy megkapálja anyja gazdaságában a földet. Nem kellett volna

újraházasodni.” Szemlátomást nem sikerült őket meggyőzőnöm a magam igazáról. Földadtam a küzdelmet. „Hamletnek anyja is, az új főnök is azt tanácsolta, hogy ne búslakodjék, mivel a főnök mostantól az édesapja lesz. S mivel a főnöki tiszttség (ha eljön az ideje) Hamletet illeti majd, neki kellene látnia elsajátítani, mi mindent kell tudnia egy főnöknek. Hamlet beleegyezett abba, hogy ott hon marad, és akkor mindnyájan elvonultak sört inni.”

Miközben a szünet alatt zavarodottan töprengtem azon, hogyan tegyem érthetővé Hamlet kiábrándult nagymonológját egy olyan hallgatóság számára, amelynek meggyőződése, hogy Claudius és Gert-rúd a helyzetnek megfelelő lehető legkorrektebb módon viselkedett, egy fiatalabb férfi azt a kérdést tette föl nekem, hogy ki vette feleségül a meghalt főnök többi feleségeit.

„Csak ez az egy felesége volt” – válaszoltam.

„De hát egy főnöknek sok felesége kell, hogy legyen! Másképpen hogyan tudna a vendégei számára elegendő sört főzteni és ennivalóval ellátni őket?”

Nagyon határozottan leszögeztem, hogy az én hazámban még a főnököknek is csak egyetlen feleségük lehet. Személyzetet alkalmaznak az említett feladatok elvégzésére, akiket az adóként beszédett pénzekből fizetnek meg.

„Mégis csak az a jobb – tértek vissza a témához –, ha egy főnöknek több felesége és sok fia van, akik segíteni tudnak neki a földek megművelésében és a nagycsaládba tartozók ellátásában.” Majd azt is érzékeltették, hogy az olyan főnököt szeretik, aki sokat ad, és nem kér semmit. Azon nincs mit örülni, ha adót kell fizetni.

Ez utóbbi megjegyzéssel egyetértettem, ami azonban az egyéb témákat illeti, magam is azt a szöveget alkalmaztam velük szemben, amivel ők szoktak kitérni az én kérdéseim elől: „Ez a szokás, ezért így csináljuk”.

Úgy döntöttem, kihagyom a nagymonológot. Ha Claudiusról itt szemlátomást azt gondolják is, hogy amikor a bátyja özvegyét feleségül vette, úgy cselekedett, ahogyan kell, még mindig ott van a megmérgezés-motívum, és biztosra vettem, hogy a testvér-gyilkosságot el fogják ítélni. Bizakodva kezdtem neki a folytatásnak. „Ezen az éjszakan Hamlet állt az őrhelyen annak a három embernek a társaságában, akik látták halott apját. A meghalt főnök újból megjelent, s bár a három ember megint megijedt láttára, Hamlet követte halott apját, aki kissé odábbhúzódott. Amikor már elég messze voltak a többiektől, halott apja megszólalt.”

„A lidércek nem tudnak beszélni” – mondta házigazdám igencsak nyomatékosan.

„Hamlet halott apja nem lidérc volt. Lehet, hogy a meglátása üzenetként volt olvasandó, de ő maga nem volt lidérc.” Hallgatóságom éppoly zavarodottnak tűnt, mint jómagam. „Ő Hamlet halott apja volt. Olyasvalami volt, amit mi, otthon, »kísértetnek« nevezünk.” Kénytelen voltam *ghost* szavunkat használni, mivel a tivek, a környékükön élő sok törzs tagjaival ellentétben, nem hittek abban, hogy az ember bármilyen vele azonosítható formában a halál után is életjelet adhasson.

„Mi az a »ghost«? Egy lidérc lenne?”

„Nem. A »ghost« olyan valaki, aki halott, de tud járni-kelni, beszélni is tud; az emberek láthatják és hallhatják őt, de nem érinthetik meg.”

Kórusban tiltakoztak: „Az ember hozzárérhet a zombikhoz!”

„Nem, nem! Nem egy halott testről van szó, akit a varázslók életre keltettek, hogy föl lehessen áldozni és étek legyen belőle! Senki nem parancsolta meg Hamlet halott apjának, hogy fölkeresse az őrt állókat. Ő döntött úgy, hogy megmutatja magát nekik!”

„Halottak nem tudnak mozogni és helyet változtatni” – tiltakozott egy emberként a hallgatóságom.

Hajlandónak mutatkoztam arra, hogy kompromisszumot kössünk.

„A »ghost« valami olyasmi, mint a halott ember árnyéka”.

Megint tiltakoztak. „Halott embernek nincs árnyéka.”

„Az én hazámban igenis van” – vágtam vissza.

Házigazdám csillapítani igyekezett a hangos hitetlenkedést, amely azonnal felzúgott. „Nincs kétségem afelől – mondta, az egyetértésnek azon az őszintétlen, de udvariasnak lenni igyekvő hangján, amellyel a fiatalok, a tudatlanok és a babonákban hívők képzelgéseit szereli le az ember –, hogy a te hazádban tudnak járni-kelni a halottak, még akkor is, ha nem zombik.” Iszákja mélyéről egy megviseltnek látszó kóladió darabkát húzott elő. Leharapta az egyik végét (hogy jelezze: nincs megmérgezve), a maradékot pedig, mint a megbékélés szándékát jelző ajándékot, átnyújtotta nekem.

„Akárhogy is – foglaltam össze –, Hamlet halott apja azt mesélte, hogy a saját testvére, az, aki őutána főnök lett, megmérgezte őt. Azt akarta, hogy Hamlet álljon bosszút a haláláért. Hamlet készséggel hajlott erre, mivel nem szerette apja öccsét.” Újabb kortyot ittam a sörömből. „A nagy főnök birtokán (nagyon nagy birtok volt, sokan elérték rajta), élt egy nagy tiszteletnek örvendő öregember, akit gyakran lehetett a főnök mellett találni, mert rendszeresen

kisegítette a tanácsaival. Őt Poloniusnak hívták. Hamlet udvarolt a lányának, de ő és a fia, a lány testvére... (próbálkoztam valami, a törzs életében előforduló, s ezért érthető analógiát találni)... figyelmeztették Ophéliát, ne hagyja, hogy Hamlet olyankor látogassa meg a birtokon, amikor csak egymaga van otthon, mert Hamletből nagy főnök lesz majd, így hát nem veheti el feleségül.”

„Már miért nem?” – kérdezte házigazdám felesége, aki közben férje székének karfájára telepedett. Az öreg összehúzott szemöldökkel mordult rá: „Egy családba tartoztak!”

„Nem ez volt az oka” – közöltem velük. „Polonius nem azért élt a főnök háznépével, mert családtag lett volna. Idegen volt. Azért lakott csak ott, mert segített a főnököknek.”

„Hát akkor Hamlet már mér’ ne vehette volna feleségül?”

„Elvehette volna – kezdtem magyarázni –, csak Polonius úgy hitte, hogy nem fogja majd elvenni. Végül is Hamlet nagyon fontos ember volt. Épp ezért, neki az volt a dolga, hogy egy főnök lányát vegye feleségül. Márpedig nálunk egy férfinak csak egy felesége lehet. Polonius attól félt, hogy ha Hamlet szerelmeskednék a lányával, akkor senki nem lenne hajlandó magas árat fizetni Ophéliáért.”

„Lehet, hogy ez igaz – jegyezte meg valaki az idősebbek közül, aki-

nek jól forgott az esze –, de egy főnök fia tudhat a szeretője apjának annyi ajándékot adni és támogatást nyújtani, hogy az bőven kárpótoljon az alacsonyabb árért. Szerintem ez a Polonius bolond ember volt.”

„Sokan vannak, akik maguk is így gondolják” – vettem közbe egyetértőleg. „Közben Polonius elküldte a fiát, Laertest Párizsba, hogy tanulja el az ottani szokásokat, mert az egy nagyon nagy főnök birodalma ám. Mivel tartott attól, hogy Laertes nagyon sok pénzt fog költeni sörre, nőkre meg kártyázásra, vagy verekedésért fog bajba kerülni, titokban elküldte Párizsba az egyik szolgáját is, hogy kémlelje ki, hogyan viselkedik Párizsban. Egy napon Hamlet találkozott Ophéliával. Olyan furcsán viselkedett, hogy Ophélia egészen megijedt.” Kerestem a szavakat, hogyan is érzékeltessem Hamlet megörülésének gyanús mivoltát. „A főnök is, sokan mások is fölfigyeltek arra, hogy amit Hamlet beszélt közben mond, abban érteni lehet a szavakat, de nem lehet tudni, hogy mit jelentenek. Nagyon sokan azt gondolták, hogy Hamlet megőrült.” Hallgatóságom figyelme hirtelen megélné. „A nagy főnök tudni akarta, mi a baj Hamlettel, ezért elküldtetett két, vele egyívású fiatalemberért.” (Azt, hogy mit kellene érteni két „iskolatárson”, kicsit nehéz lett volna elmagyaráznom). „Arra kérte őket, beszéljenek Hamlettel és

faggassák ki, mi bántja a szívét. Látni, hogy a nagy főnök megvesztegette őket, hogy beárulják őt, Hamlet semmit nem volt hajlandó nekik mondani. Polonius azonban tovább erősködött, hogy Hamlet azért örült meg, mert meg lett neki tiltva, hogy láthassa Ophéliát, akibe szerelmes volt.”

„Miért – kérdezte egy értetlenkedő hang – bocsátott volna varázslatot Hamletre bárki is?”

„Varázslatot?”

„Igen, hiszen csak boszorkányságot alkalmazva lehet valakire örültséget bocsátani. Kivéve persze, ha az történt, hogy találkozott azokkal a lényekkel, amelyek az erdőben lesben állnak.”

Azon nyomban kiléptem történetmesélő szerepkörömből, és jegyzetfüzetet ragadtam. Kértem, meséljenek egy kicsit többet a megőrlés e két okáról. Miközben beszéltek és jegyzeteket készítettem, megpróbáltam kiszámítani, mi lesz a hatása ennek az új elemnek a cselekményre. Hamleten nem fogott erdei lények ártó hatása. Csak férfi-ágon számon tartott rokonai bocsáthattak rá ártó varázslatot. Ha kizárjuk mindazokat a rokonokat, akikről Shakespeare-nél nem történik említés, akkor csak Claudius jöhet szóba olyan emberként, aki Hamletnek ártani kívánt. Hát persze, hogy ő a bűnös!

E pillanatban azonban eltekintettem attól, hogy azzal törődjek, milyen kérdések merülhetnek majd föl. Arról kezdtem beszélni, hogy a nagy főnök maga sem hitt abban, hogy Hamlet egyedül csak az Ophé- lia iránt érzett szeremtől örült volna meg, és semmi mástól. „Biztos volt abban, hogy valami sokkal, de sokkal fontosabb dolog nyomja Hamlet lelkét. A Hamlettel egyidős fiatalok – folytattam tovább – egy híres-nevezetes történetmesélőt hoztak magukkal. Hamlet úgy döntött, arra fogja őt kérni, hogy a nagy főnöknek és háza népének olyan emberről szóló történetet meséljen, aki megmérgezte a bátyját, mert megkívánta a bátyja feleségét, meg azért is, mert ő maga akart a főnök lenni. Biztos volt benne, ha a nagy főnök előtt elmeséli ezt a történetet, valamivel elárulja majd magát, hogy tényleg bűnös, és akkor Hamlet megtudhatja, apja vajon igazat mondott-e neki.”

Házigazdám nagy ravaszul visszakérdezett: „Miért hazudna egy apa a fiának?”

Próbáltam kicsit ködösíteni. „Hamlet nem volt teljesen biztos abban, vajon tényleg az apjával beszélt-e.” (A tivenk nyelvén nem találtam volna megfelelő kifejezést az ördög sugallta lázálmodokra.)

„Úgy értem, arra gondolt, hogy egy lidércel volt dolga, és tudta, olykor előfordul, hogy a varázslók hamis lidércet küldenek az ember-

re” – folytatta. „Hát, ez a Hamlet elég nagy bolond lehetett, ha nem fordult azon nyomban olyan hozzáértő emberhez, aki képes értelmezni a lidérc hozta üzeneteket és kideríteni az igazságot. Ha igazlító emberhez fordul, az megmondhatta volna neki, hogyan halt meg az apja; tényleg megmérgezték-e? volt-e a dologban ártó varázslat? – és ha igen, akkor Hamlet a törzs vénei elé terjeszthette volna az ügyet.”

A bácsi, akinek korábban olyan jól forgott az esze, megint okvetetlenkedni kezdett. „Ha az apja öccse lett az új főnök, megeshetett volna, hogy az igazlító nem meri elmondani az igazságot. Én inkább azt hiszem, Hamlet apjának egy barátja (egy varázsló, vagy a vének egyike) küldött lidércet halott barátja fiához, hogy az rájöhhessen, mi is történt. Tényleg lidérc volt?”

„Igen” – feleltem, lemondva kísértetekről vagy ördögről, s bele nyugodva, hogy csak varázsló küldte lidércről lehetett szó. „Igen, és igazat mondott, mert amikor a történetmesélő előadta a történetet a jelenlévők előtt, a nagy főnök ijedten ugrott fel ültéből. S mivel attól félt, Hamletnek sikerült kitudnia titkát, úgy há tározott, hogy megöleti.”

A következő jelenetsor előadása meglehetősen komoly fordítási problémákat hozott felszínre. Óva-

tosan fogtam hát bele a folytatásba. „A nagy főnök azt kérte Hamlet anyjától, derítse ki, mennyit tud a fia. De mert egy asszony szívéhez mindig a gyermekei állnak a legközelebb, segítőtársától, a tekintélyes kort megélt Poloniustól azt kérte, bújjon el Hamlet anyjának alvósátrában valami szöttes mögé. Hamlet veszekedni kezdett az anyjával. Jól legorombította azért, amit cselekedett.”

Mindenki elborzadva hördült föl. Az ember *soha* nem gorombíthatja le az anyját.

„Anyja félelmében kiabálni kezdett. Polonius megmozdult az őt rejtő szöttes alatt. Hamlet fölkiáltott: »bozótpatkány!« – aztán előkapta a bozótvágó kését és odacsapott vele a szöttesre.” A drámai hatás kedvéért kis szünetet tartottam, majd: „Megölte Poloniust.”

Az idős férfiak undorodó arckifejezéssel néztek egymásra. „Ez a Polonius tényleg teljesen ostoba fajankó lehetett. Annyit még egy gyerek is tud, hogy ilyenkor azt kell kiáltani: »én vagyok az!«” Belém nyilallt, hogy ezek az emberek mind lelkes vadászok; kezük ügyében állandóan íj, nyílvevő, bozótvágó kés. Ha a bozótosban csak moccan valami, a vadász – »zsákmány« kiáltással – felajzott íjjal fordul arrafelé, s ha nem kap azonnal emberi választ, már suhan is a nyílvevő a cél felé. Amikor Hamlet „bozótpatkányt” kiáltott, egyszerűen csak jó vadászként viselkedett.

Igyekeztem menteni Polonius becsületét. „Polonius igenis szólt. Hamlet meg is hallotta a szavát, de azt hitte, hogy a nagy főnök kiált, és meg akarta őt ölni, hogy bosszút álljon apja haláláért. Aznap este, korábban, már tett is erre kísérletet... – itt elakadtam, nem tudván, hogyan magyarázhatnám meg ezeknek a pogányoknak, akik nem hisznek az egyéni túlvilági életben, hogy mi a különbség, ha „nem gyónva, kenve, nem áldozva meg” halunk meg, de megtisztító imádkozás közben.

Ezúttal a hallgatóságom igazán felháborodott. „Irtóztató! Hogy az ember kezét emeljen apja testvéérére!, arra, aki az apjává lett! A véneknek rontást kellene küldeniük rá!”

Némileg zavarodottan rágcsáltam a kóladiót. Majd rámutattam, hogy a megölt ember végül is megölte Hamlet apját.

„Nem úgy van az!” – vágott közbe házigazdám, nem is annyira hozzám, mint inkább a hallgatóságban az idősebbek mögött ülő fiatalabb férfiakhoz intézve szavait. „Ha az apád öccse megölte az apádat, akkor az apád korabeli öregekhez kell fordulnod. Ők megbosszulhatják apád meggyilkolását. De senki nem ragadtathatja magát erőszakra nála idősebb rokonai ellen.” Ekkor azonban támadt egy ötlete. „Ha viszont az apja öccse annyira gonosz volt, hogy rontást küldött Hamletre, s így örületbe kergette, akkor ez így egy pompás törté-

net, hiszen így az ő hibája volt, hogy a megőrijtett Hamlet elvesztette az eszét, s nem tudva, mit cselekszik, hajlandó volt meggyilkolni apja öccsét.”

Elismerő mormogás követte szavait. A *Hamlet* – ebben a megvilágításban – számukra egyszeriben színpompás történetnek mutatkozott. Ennek azonban kevés köze volt a számomra ismertnek vélt változathoz. Ahogy végiggondoltam, mi komplikációk léphetnek még föl a cselekményszövés során s a mozgatórugók ismertetésekor, bátorságomat veszítve, csüggedten úgy döntöttem, hogy gyorsan tovaevezek a veszélyes vizekről.

„A nagy főnök – folytattam – egyáltalán nem sajnálta, hogy Hamlet megölte Poloniust. Ez ürügyet kínált neki arra, hogy Hamletet két, vele egykorú és árulásra kész ismerőssel elküldje messze földre, egy távoli ország uralkodójához, arra kérve ezt a nagy főnököt, tegye el láb alól Hamletet. Hamlet azonban átírta a náluk lévő irományokat, így aztán az idegen nagy főnök nem Hamletet, hanem utazótársait ölette meg.” Észrevettem, hogy egyik hallgatóm, akinek egyszer hosszan próbáltam magyarázni, hogy okiratot hamisítani nemcsak erkölcsstelen, de nem is sikerülhet úgy, hogy az ne derüljön ki azon nyomban, nagyon szemrehányó pillantásokkal méreget. Gyorsan elfordítottam a tekintetem.

„Mielőtt még Hamlet hazaérkezett volna, Laertes hazajött az apja temetésére. A nagy főnök beárulta neki, hogy Hamlet volt az, aki megölte az apját. Laertes megesküdt, hogy ezért – meg azért, mert Ophé- lia, amikor megtudta, hogy az édes- apját az az ember ölte meg, akibe szerelmes volt, elvesztette az eszét és belefulladt a folyóba – meg fogja öl- ni Hamletet.”

„Elfelejtetted már, mit mondtunk?” Házigazdám szemrehányóan nézett rám. „Az ember nem állhat bosszút olyasvalakin, aki örült; Hamlet örült volt, amikor megölte Poloniust. Ami meg a lányt illeti, nemcsak hogy örült volt, ráadásul úgy halt meg, hogy belefulladt a folyóba. Csak a varázslók tudnak olyan rontást, amitől folyóba ful- ladsz. A víz, önmagában, nem tud ártalmas lenni. Arra szolgál, hogy igyuk, illetve fürödjünk benne.”

Kezdett elegendő lenni. „Ha nem tetszik a történetem, akkor nem mondom tovább, és kész.”

Házigazdám békülékenyen szuszogott, és ő maga töltött a poharam- ba újabb adag sört. „Nagyon jól me- séled a történeted, és mi élvezettel hallgatjuk, ahogy előadod nekünk. Az azonban teljesen világos, hogy hazád bölcs vénjei soha nem vilá- gosítottak fel arról, mi is a történet igazi tanulsága. Nem!, kérlek, ne sza-

kíts félbe! Mi hiszünk neked, amikor arról mesélsz, hogy nálatok mások a házassági szokások vagy a ruház- kodás, mások a fegyverek, mint a nálunk szokásosak. De az emberek mindenütt a világon egyformák. Ezért találhatók mindenütt a vilá- gon varázslók, és mindenütt a vilá- gon mi, a vének, vagyunk azok, akik tudjuk, hogy ők hogyan működnek. Elmagyaráztuk neked, hogy a nagy főnök volt az, aki Hamlet halálát akarta, és most a saját szavaid iga- zolták, hogy igazunk volt. Kik voltak Ophé- lia férfi rokonai?”

„Csak az apja meg a bátyja.” Ham- letet, itt, nyilvánvalóan nem hozhat- tam játékba.

„Sokkal több mindenkinek kellett lennie. Mikor hazamész, erről ki kell majd faggatnod a vénjeiteket. Ahogy téged hallgatlak, mivel Polonius már meg volt halva, csak Laertes lehetett az, aki megölte Ophéliát, bár nem látom, hogy mi oka lett volna erre.”

Nagy adag sörön voltunk már túl, és házigazdám kicsit akadozó nyelvvvel boncolgatta a kérdést. Egy idő után valaki azt kérdezte tőlem. „Miről számolt be Polonius szolgája, miután visszatért Párizsból?”

Nagy nehézségek árán próbáltam visszaemlékezni Reynaldóra és kül- detésére. „Azt hiszem, Polonius ko- rábban halt meg, mintsem visszatért volna.”

„Figyelj rám – mondta az idős fér- fi –, megpróbálom összefoglalni, mi

történt, és miről is szól a történeted. Figyelj rám, aztán mondd meg, igazam van-e. Polonius tudta, hogy a fia bajba fog keveredni, és igaza is lett. Egy sor bírságot kellett fizetnie verekedésekért, és kártyázáskor is adósságba verte magát. Ebből pedig csak kétféle módon keveredhetett ki. Az egyik az, hogy gyorsan férjhez adja a húgát, de hát nehéz olyan embert találni, aki olyan nőt akarna elvenni, akire egy főnök fia már rásóhajtott. Gondold meg: ha valaki, aki egyszer majd a főnök helyébe lép, házasságtörést követ el a feleséggel, ugyan mit tehetsz? Csak a bolond kezd azal pereskedni, aki egy nap majd ítélkezhet fölötte. Laertesnek ezért más megoldást kellett választania: varázslattal megölte a húgát, belefullasztotta a folyóba, hogy aztán titokban eladhassa a testét a varázslóknak.”

Szembeszálltam vele. „Megtalálták a holttestét, és el is temették. Az az igazság, hogy Laertes utána ugrott a sírgödörbe, hogy még egyszer láthassa a húgát – vagyis a test tényleg ott volt a sírban. Hamlet, aki éppen akkor tért haza külföldről, is utána ugrott a gödörbe.”

„Na, mit mondtam” – fordult éltés kritikusom a hallgatósághoz. „Laertes nagyon is rosszban sántikált. Hamlet ezt megakadályozta, mivel a főnök örökösének (ugyanúgy, mint

a főnöknek magának) az a dolga, hogy megakadályozza, bárki is meggazdagodhasson és hatalomra teheszen szert. Laertes pedig bedühödött, mert ilyen módon teljesen hiába ölte meg lánytestvérét, abból semmilyen anyagi előnye nem származott. Minálunk ezért próbálta volna meg Hamletet kicsinálni. Nem valami ilyesmi történt nálatok?”

„Többé-kevésbé” – hagytam jóvá. „Amikor a nagy főnök rájött arra, hogy Hamlet még mindig életben van, arra noszogatta Laertest, hogy ölje meg Hamletet. Megszervezte, hogy bozótkéssel vívjanak párbajt egymással. A küzdelemben mindkét fiatalember halálos sebet kapott. Hamlet anyja megitta a mérgezett sört, amit a nagy főnök Hamletnek szánt, ha netán ő nyerné a párbajt. Amikor Hamlet látta, hogy anyja meg fog halni a mérgezett sörtől, haldokolva még megölte a késével az apja öccsét.”

„No, látja, igazam volt!” – kiáltott fel idős kritikusom.

„Ez igazán nagyon jó történet volt – tette hozzá házigazdám – és szinte hibátlanul mesélte el.” A történet kellő befejezéséhez, már csak egyetlen korrekcióra volt szükség. Azt a mérget, amit Hamlet anyja megivott, nyilvánvalón annak szánták, aki győztesen kerül ki a párbajból, akármelyikük legyen is. Ha Laertes győz, a nagy főnök azért akarta volna, hogy elpusztuljon, hogy senki ne

tudja meg, ő volt az, aki megszervezte Hamlet halálba küldését. Ráadásul így nem kellett volna félnie egy gonosz Laertes varázslótudományától; ahhoz nagyon keményszívűnek kell lenni, hogy valaki az egyetlen hűgára gyilkos varázslást bocsásson.

Hozzám fordulva s rongyait maga köré tekergetve házigazdám ezzel biztatott: „Máskor is meséljen nekünk történeteket, amik a maga hazájában történtek. Mi, vének, majd

elmagyarázzuk magának, igazából mi is ezeknek a veleje. Amikor tehát újból hazai földre teszi a lábát, a magával foglalkozó vének köre látni fogja, hogy nem világvégi számkivettségben múltatta az idejét, hanem olyan emberek társaságában forgott, akik jól ismerik a világ útvesztőit, s kötelességüknek érezték, hogy csi-szolják a maga elméjét.”

FORDÍTOTTA LÉDERER PÁL

A Wallenberg Egyesület Ember Mária-díjára február 28-áig lehet
díjazottakat jelölni.

A kiírást az Egyesület honlapján találják meg. www.wallenbergegyesulet.hu

Vagy írjon mailt: wallenbergegyesulet.elnok@gmail.com

© Kovács Bodor Sándor